

KATSAUKSET

Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista

Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja

Esa Pirnes & Arto Tiihonen

Reilu pari vuosikymmentä sitten käynnistyi Suomessa teoreettinen keskustelu liikuntakulttuurista. Se vaikutti monella tavoin käsitteisiin ja käytäntöihin liikuntakulttuurin kentillä. Henning Eichbergin liikkumisen sosiokulttuuriseksi motiiveiksi määrittelemä kolmijako – kokemus, terveys ja suoritus – on vakiintunut arkeemmekin. Keskustelu vauhditti muun muassa terveysliikunnan käsitteen ja käytäntöjen muotoilua sekä elämysliikunnan ja -pedagogiikan nousua kilpaurheilun suorituslogiikan rinnalle.

Liikuntakulttuurin käsitteiden ja käytäntöjen muutoksia tapahtui toki aiemmin ja myöhemmin. Esimerkiksi 1960-luvulla arvioitiin uudelleen liikunnan käsitettä ja sen sisältöä liikuntatieteellisen tiedekunnan perustamisen yhteydessä. Seuraavalla vuosikymmenellä puolestaan liikuntalakia muotoiltiin ja perusteltiin laajasti. 1990-luvulla alettiin termin 'kuntoliikunta' sijaan käyttää termiä 'terveysliikunta'. (ks. Eichberg 1987; Sironen 1995; Itkonen 1996; Tiihonen 2002; 2003.)

Kulttuurin kentillä kehitys on ollut samansuuntaista. Elitistisestä taide *an sich* -ajattelusta siirryttiin taiteen osallistavia vaikutuksia korostaviin kulttuuripoliittisiin muotoiluihin ja käytäntöihin. Taidetta tuotiin lähemmäs kansalaisten arkea ja elämäntapaa erilaisten käytäntöjen, mutta myös uudistuneiden käsitteiden avulla. (Ahponen 1991; Pirnes 2008.) Sosiokulttuurinen innostaminen lieneekin lähimpänä liikuntakulttuurin kokemuksellisuuden korostamista. Molemmissa sidotaan perinteinen toiminta sosiokulttuuriin merkityksiin, joita liikunta, urheilu, taide tai muu kulttuurikokemus voivat yksilölle ja hänen identiteetin rakentamiselleen antaa.

Tämän vuosituhannen alussa liikuntaa ja kulttuuria yhdistävät hyvinvointivaikutukset. Liikunnan terveysvaikutuksista puhuminen laajentui monipuolisiksi hyvinvointivaikutuksiksi. Kulttuurin ja taiteen puolella siirtyminen hyvinvointikäsitteen käyttöön tuli toisesta suunnasta. Taiteessa elävöityminen, innoittuminen ja ”ylösrakentavuus” laajentui koskemaan osallistumisen kautta rakentunutta hyvinvointia. Nämä uudet muotoilut tosin elävät vielä parhaiten yksittäisissä tutkimuksissa tai komiteamietinnöissä (ks. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1/Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia).

Tämän artikkelin tarkoitus on jäsentää nykyistä tilannetta, jossa ensimmäistä kertaa kahdella yhteiskunnan toimintakentällä – liikunnalla ja kulttuurilla – on mahdollisuus luovaan ja toisiaan hedelmöittävään yhteispeliin. Niitä yhdistää hyvinvoinnin käsite, joka vaikuttaa koko yhteiskuntaan merkittäväällä tavalla. Emme kuitenkaan analysoi tässä itse hyvinvoinnin käsitettä tai käytäntöjä. Mielenkiintomme kohdistuu sellaisiin oleellisiin käsitteisiin, jäsenyyksiin ja käytäntöihin, joiden avulla liikunnan ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset voisivat käytännössä toteutua. Samalla toki tiedämme, että esimerkiksi terveysliikunta-käsitteen yleistyttyä väestön terveyserot ovat lisääntyneet tai että kulttuuripolitiikan ajamat tasa-arvoistamistavoitteet eivät ole koskaan toteutuneet toivotulla tavalla.

Aluksi teemme pienen ekskursion käsitteisiin ja käsitteiden muutoksiin. Tämä liittyy hyvinvoinnin tematiikkaan, vaikka emme sitä tässä yhteydessä analysoikaan. Sen jälkeen katsomme hyvinvointia ja liikunta- tai kulttuurikokemusta yksilön näkökulmasta. Kysymme, miten yksilön kykyä ja toimijuutta voisi lisätä kokemuksellisuuden avulla. Tämän jälkeen tarkastelemme, miten yhteiskunnalliseen toimintaan vaikuttavien tahojen vastuu toteutuu nykyisellään, ja miten vastuut voitaisiin jakaa uudelleen, jotta ihmisten kokemuksellisuuteen juurtuvissa ja sitä hyödyntävissä hyvinvoinnin edistämisen tavoitteissa onnistutaan. Haasteena on sektoreiden – julkisen, yksityisen, kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan, perheiden ja kotitalouksien – välisen yhteispelin rakentaminen. Lopuksi vedämme yhteen havaintojamme.

Kulttuuri ja yhteiskunta

Kulttuuripolitiikka syntyi 1800-luvulla ja kehittyi pitkin 1900-lukua taiteen edistämisen tehtäviä varten. Pienten markkinoiden maassa taiteilijat tarvitsivat yhteiskunnan tukea. Ammattitaide asettuu edellä mainitussa Eichbergin kolmijaossa suorituksen alueelle. Taiteen tekemisenhän on osoitus kyvykkyydestä, jonka kautta astutaan legitimiiksi toimijaksi taiteen kentälle. Astumisia mitataan suorituksilla. Niitä voi pyrkiä aina parantamaan – tuotamaan parempaa taidetta, joka saa huomiota, menestyy markkinoilla tai apurahakilpailussa. Taiteessakin voi tulla ”huipuksi”.

Tämä ei ole kuitenkaan koko totuus taiteen tekemisen motiiveista. Pohjimmiltaan sen motiivi on innoittuminen, kyky kokea hienovaraisesti tai haltioituneesti ihmisen maailmassa oloon ja elämiseen liittyviä tuntemuksia ja kokemuksia. Taiteilija haluaa välittää esteettisen maailmasuhteen teostensa kautta muille ihmisille. Ihmiset kokevat mahdollisesti samantapaisia innoittumisen ja haltioitumisen tuntemuksia ja kokemuksia. Niitä he haluavat lisää, jolloin syntyy suorastaan ”nälkä” kokea ja kuluttaa taidetta. (Pirnes 2007, 283–284; 2008, 159–160.)

Pelkän vastaanottajan asemassa taiteen kuluttaja tai taideyleisö rajoittaa kokemuksensa taiteen ja kulttuurin institutionalisoituneen toimintakentän, toimialan, sisälle. Kokemukset kylläkin rikastuttavat sekä yksilöitä että taideyhteisöä, mutta eivät leviä juuri sen ulkopuolelle. Taiteella on muiden toimintojen tapaan taipumus eriytyä omaan sfääriinsä. Taiteessa eriytyminen on muita voimakkaampikin siihen usein liitetyn elitistisen leiman vuoksi. Taiteen alueella elää vahvana käsitys taiteen autonomiasta ja taiteen *an sich* -ajattelu. Tällaisesta tulkinnasta ei avaudu näkökulmaa laajempaan yhteisöllisen kokemuksellisuuden, osallistumisen, osallisuuden ja toimijuuden maailmaan.

Taide tuotiin laajemmin osaksi yhteiskuntaa hyvinvointivaltion kehittämisen projektissa 1960-luvun lopulta lähtien. Taide- ja kulttuuripalvelut haluttiin tasa-arvoisesti kaikkien väestöryhmien saataville, alueellisista ja sosiaalisista eroista riippumatta. Toteutettiin demokraattista kulttuuripolitiikkaa. Toisaalta painotettiin kansalaisten omakohtaista tekemistä ja taideharrastamista. Kulttuurikäsitystä demokratisoitiin kulttuuripolitiikan sisällä. Samalla kulttuuri laajasti ajatellen tunnustettiin ihmistä ja yhteisöjä ”ylösrakentavaksi” toiminnaksi. Käsitys taiteesta ja kulttuurista laajeni ammattitaiteen ulkopuolelle, elitismistä tultiin lähemmäs jokapäiväistä elämää. (Heiskanen 1994, 6–9; Kangas 1999.) Tämän kehityskulun taustalla oli erityisesti brittiläisessä luokkayhteiskunnassa tapahtunut muutos, jossa työväenluokan elämäntavat ja niihin liittyvät kulttuuriset ilmaisut ja toiminnot haluttiin saada kulttuuripoliittisesti tunnustetuiksi (Williams 1961). Suomessa tämä kehitysvaihe tarkoitti, että eri yhteiskuntaluokkia edustavien puolueiden kulttuuriministerit vuorovedoin

pyrkivät nostamaan omien taustaryhmiensä kulttuurisia toimintoja ja toimintaryhmiä julkisen tunnustuksen ja rahoituksen piiriin.

Tästä vaiheesta voidaan puhua yleisesti elämäntapaperusteisena kulttuuripolitiikkana (ks. Pirnes 2008, 158–161). Kulttuuripolitiikan kehittämisen motiivit ja perustelut liittyivät erilaisten – luokkapohjaisten – elämäntapojen tunnustamiseen kulttuurisen toiminnan alueiksi. Kyse oli samalla demokratiaperusteisesta kulttuuripolitiikasta. Kulttuurin myönteiset vaikutukset tulivat koskemaan periaatteessa kaikkia ihmisiä. Mainitussa kulttuuripolitiikan vaiheessa käytettiin yleisesti animointi-käsitettä myönteisten vaikutusten kuvaamiseen. Käsite tulee latinan sanasta *animatio*, joka tarkoittaa elävöittämistä. Animoidussa elokuvassa staattiset kuvat tai esineet saatetaan eläväksi tietyn tekniikan avulla. Kulttuurisessa animoinnissakin tarvittiin toimija, esimerkiksi kulttuuriohjaaja, taidepedagogi, läänintaiteilija tai vastaava. Kulttuuri- ja yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta kyse oli pyrkimyksestä lisätä yhteisön jäsenten osallistumista yhteisöjen toimintaan. Osallistuminen kulttuuristen elämäntapojen tuottamiseen onkin elämäntapaperusteisen kulttuuripolitiikan toiminnallinen motiivi.

Reaalitodellisuudessa elämäntapaperusteisen kulttuuripolitiikan rajat tulivat varsin pian vastaan. Rajat olivat hallinnollis-toiminnallisia ja usein asenteellisia. Taustalla vaikutti myös ajalle tyypillinen osallistumiskäsitys ja yli-idealismi. Omakohtaisuus ja omaehtoisuus olivat paikallisdemokratiaprojektien vilpittömiä lähtökohtia, mutta niiden tulkinta oli erittelemätöntä. Omakohtainen toimijuus saatettiin tulkita vallitsevan yhteiskuntaluokkaymmärryksen mukaisesti, ja osallistumisen uskottiin lisääntyvän kunhan vain osallistettiin, eli tuotiin demokratiaa lähi- ja paikallisyhteisöihin. Näin ei aina tapahtunut. (ks. Kangas 1988.)

Hienojakoisempiin osallistumisehtojen tunnistamiseen päästiin kiinni, kun alettiin puhua arjen kulttuurisuudesta. Taustalla oli tutkimuksen näkökulma, jossa tunnistettiin ihmisten kulttuurisia ja muita identiteettipolitiikan rakentamiseen, sosiaalistumiseen ja toiminnallisuuteen vaikuttavia tekijöitä uudella tavalla. Esimerkiksi etnisyyden, sukupuolen, seksuaalisen identiteetin, poikkeuksellisuuden ja outouden kriteerit nousivat keskusteluun. Tällaiset tunnistukset avasivat arjen kulttuurisille pyrkimyksille uudenlaisia toimintamahdollisuuksia. Kokemuksellisuus, osallisuus ja toiminnallisuus voitiin kiinnittää aiempaa monipuolisemmin kulttuuripoliittisiin perusteluihin. (Pirnes 2002, 23–27.)

Käytännössä arjen kulttuurisuuden sijasta käytetään ongelmallista termiä 'taiteen soveltava käyttö'. Termi kytkee taide- ja kulttuuripolitiikan uudemmat pyrkimykset muussa yhteiskuntapolitiikassa käytettyyn kieleen ja tavoitteistoon. Taiteen soveltavaa käyttöä voivat olla erilaiset kulttuuriteolliset, sisällöntuotannolliset tai luovan talouden kehittämispyrkimykset. Sitä on myös terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen taiteen ja kulttuurin avulla. Taiteen soveltavalla käytöllä nähdään usein olevan välittömiä tai välillisiä taloudellisia vaikutuksia. Jos muun muassa hyvinvointivaikutukset osoittautuvat todeksi, sosiaali- ja terveydenhuollon menot voivat keventyä.

Kulttuurin taloudellisten ja hyvinvointiin liittyvien vaikutusten tavoittelun takaa löytyy yleisempi yhteiskuntakehitys. Kulttuurin merkitys kasvaa ennen kaikkea siksi, että sen koetaan antavan lisääntyvässä määrin sisältöä ihmisten elämälle. Elämän merkitykselliseksi kokemisen tarve on siten tämän merkitys- ja kulutusperusteisen kulttuuripolitiikan motivaatioperusta. Arjen kulttuurisuuden edistämisen yhteydessä käytetty termi 'sosiokulttuurinen innostaminen' kytkee tämän kulttuuripolitiikan kehitysvaiheen aiempiin. Sen mukaan elämäntapaperusteisen kulttuuripolitiikan avulla voitiin esteettisen kokemuksellisuuden motivaatio ja inhimillisen olemassaolon ilmaisemisesta innoittuminen muuntaa arkiseksi elämän ja toiminnallisuuden politiikaksi. (Ks. Liite 1.)

Liikunta ja kulttuuri

Urheilu- ja liikuntapolitiikka on Suomessa poikennut monin tavoin kulttuuripolitiikasta. Yhtäläisyydet ovat kuitenkin eroja suurempia. 1900-luvun alkupuolen huippu-urheilu ja -urheilijat samaistuvat kansallisen identiteettimme rakentajina suomalaisen ”kultakauden” taiteilijoihin. Heidän ylivertaiset suorituksensa kertoivat suomalaisten ominaislaadusta. Yhtäläisyydet näkyivät selvimmin suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Sen jälkeen kumpaakin sektoria on ohjailtu kehittämällä valtion lainsäädäntöä, resursseja ja kuntien palveluita. Valtio otti liikuntalain, rahoituksen ja virkamieskunnan avulla urheilujärjestöt mukaan hyvinvointivaltioprojektiin muun muassa yhteisten projektien ja tulosohjauksen muodossa. Järjestöjä ohjattiin tasa-arvoon, suvaitsevaisuuteen ja liikuntamahdollisuuksien lisäämiseen sekä myös liittojen yhdistymisiin. Toki järjestöt olivat itsekin aktiivisia, mutta valtion ohjaus ja resurssointi nopeutti prosesseja.

Liikuntakulttuurin puolella leimaa-antavaa oli porvarillisen ja työväenluokkaisen urheiluaatteiden ja -järjestöjen välinen kilpajuoksu, joka johti lopulta osittaiseen organisatoriseen yhdistymiseen. Toinen pääjako oli urheilun ja liikunnan välinen mittelo. Siinä kansainvälistä urheilumenestystä vaativa linja otti varsinkin 1970-luvulla yhteen kansanliikuntaa ajavan terveys- ja tasa-arvolinjan kanssa. Seuraava vuosikymmen toi mukanaan kolmannen ulottuvuuden, kokemuksellisuuden. Jännitteitä on toki vieläkin, ja keskustelu kiihtyy aina suurkisojen jälkeen tai kun valmistellaan suurempia muutoksia liikunnan rahoitukseen. Samankaltainen jännite löytyy myös kulttuurin puolelta: satsataanko huippuihin vai laajoja joukkoja koskevaan harrastamiseen?

Kunto- ja terveystoiminnan asema on viime vuosikymmeninä vahvistunut, mutta se ei silti ole muodostunut yhtenäiseksi käytännöiksi. Samaan aikaan olemme siirtyneet elämysyhteiskuntaan, jossa yksilöllisen nautinnon hakemisesta on tullut entistä vahvempi syy harrastaa tai olla harrastamatta liikuntaa. Kenttä hallitsevat kuitenkin pääosin suoritusurheilun pohjalta syntyneet urheilujärjestöt, jotka ovat enemmän tai vähemmän muuttaneet toimintaansa terveyttä ja kokemuksellisuutta korostaviin suuntiin. Niinpä yhdessä hyväksytyt liikuntapoliittiset linjaukset eivät toteudu kentällä siten kuin juhlapuheissa on luvattu. Tämäkin seikka yhdistää liikunta- ja kulttuuripolitiikkaa – ja itse asiassa kaikkea yhteiskuntapolitiikkaa.

Liikuntakulttuurin muutoksen tärkeä piirre on yksityisten liikuntapalvelujen ja -paikkojen lisääntyminen ja sitä seurannut suuntautuminen kulutusyhteiskunnan markkinoille. Myös järjestöt ovat muuttuneet liikeyritysten kaltaisiksi palveluorganisaatioiksi. Julkinen sektori on tukenut tätä kehitystä myöntämällä yhä enemmän tukea yksityisen sektorin liikuntapaikkarakentamiseen. Urheilumedian yksityistyminen ja urheiluun liittyvän välinekaupan kasvu ovat edelleen lisänneet urheilun markkinoitumista. Sama kehitys näkyy myös kulttuurissa. Kulttuurista on toki aiemminkin huomattava osa tuotettu markkinoilla, nyt kulttuurituotantoa ja tuotteistamista tuetaan kuitenkin aiempaa aktiivisemmin myös kulttuuripoliittisin toimin. Liikunnan ja kulttuurin muutokset eivät siten kovin paljon poikkea toisistaan. Todennäköisesti tulevaisuudessa nämä kaksi kenttää ovat entistäkin lähempänä toisiaan, kuten jo niiden hyvinvointikytkentäkin antaa syyn olettaa.

Kokemuksellisuuden sosiokulttuurisia merkityksiä

Tähän asti olemme kuvailleet lähinnä liikunnan aiheuttamia fysiologisia muutoksia. Meidän pitäisi kuitenkin myös tietää, miten ihminen kokee, ymmärtää ja merkityksellistää lii-

kuntaa tai kulttuuria. Liikunnan ja kulttuurin saralla on viime vuosina painottunut sosiaalisten vaikutusten tutkiminen ennen kaikkea sosiaalisena pääomana, joka suojelee syrjäytymiseltä ja jopa lisää elinvuosia. Ihmisillä on voimakkaita kokemuksia urheilusta, laulamisesta, huonoista ja loistavista opettajista sekä ihanista ja kamalista joukkueista. Osallistuminen liikunta- tai kulttuuriharrastukseen herättää usein voimakkaita tunteita. Niinpä osallistumisen esteet liittyvät usein juuri kokemuksellisuuteen, vaikka helpommin havaittavilla taloudellisilla ja sosiaalisilla seikoilla on luonnollisesti oma suuri merkityksensä.

Yhteiskuntapolitiikan tavoitteeksi on useimmiten nähty mahdollisuuksien luominen, 'mahdollisuuksien tasa-arvo'. Sillä tarkoitetaan kaikille tarjottuja julkisia tai subventoituja palveluja tai kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan kenttää. Yhteiskuntapolitiikan painotusten muutos on synnyttänyt kiivasta julkista keskustelua siitä, kenelle kuuluu vastuu ihmisten hyvinvoinnista.

Suoritusperusteisten, osaamiseen tai kestävyyyteen perustuvien arviointien ja käytäntöjen höltyminen on avannut suurelle joukolle ihmisiä oven niin liikunta- kuin kulttuuriharrastuksiinkin. Tästä voimme olla vain tyytyväisiä. Silti olemme tuskin lähelläkään kaikkien mahdollisuuksiemme realisoitumista. Osa vanhemmasta sukupolvesta on traumatisoitu hiihtokilpailujen ja laulukokeiden avulla, ja iso osa nuoremmista sukupolvista saattaa viroksua kaikkea, missä joutuu osallistumaan ja kantamaan vastuuta muista tai jopa itsestään.

Hyvinvointinäkökulmassamme vastuu ja merkitys ovat keskeisiä käsitteitä. Tulevaisuuden hyvinvointipolitiikan pitää tunnistaa kokemusten yksilölliset merkitykset ja niiden suhde vastuisiin. Pitäytessämme vain yksilötason elämyksiin, hyviin ja huonoihin kokemuksiin, emme saa otetta kuin osasta yksilön, yhteisöjen tai yhteiskunnan hyvinvointia. Erityisen tärkeitä niin liikunnassa kuin kulttuurissakin ovat osallisuuden ja toimijuuden kokemukset, jotka rakentavat yksilöistä täysivaltaisia yhteisön ja yhteiskunnan jäseniä.

Nykyajan ihmiset tunnistavat elämyksellisyyden, henkilökohtaisen mielihyvän ja nautinnon tärkeyden liikunnassa ja kulttuuriharrasteissa. Ilman hyviä elämyksiä ei varmaan kokemuksellisuudesta juuri puhuttaisikaan. "Se vaan tuntui niin hyvältä", vastaamme ilman, että osaisimme asiaa kovinkaan hyvin sanoiksi pukea. Huvipuistot, peliautomaatit ja tietokonepelit tuottavat elämyksiä. Yksilö on yhä useammin kuluttajan roolissa, vaikka kaikkea elämyksellisyyttä kaupallinen sektori ei olekaan vielä monopolisoinut. Elämyksellisyyttä syntyy näet tuottamattakin luonnossa, toiminnassa ja yhteisöllisissä kokemuksissa.

Tappion karvas kalkki tai voiton suloinen huuma, lihavaksi, kömpelöksi tai muuten poikkeavaksi tunteminen kertovat kaikki identiteetille merkittävästä kokemisesta. Positiiviset kokemukset, kuten selviytyminen vaativasta tehtävästä, voivat olla hyvin merkityksellisiä. Niin myös se, jos tulee suljetuksi yhteisyyden taikapiirin ulkopuolelle. Tällaisia kokemuksia voi saada liikunnassa ja kulttuuriharrasteissa arkielämää enemmän, koska kummatkin elämänalueet pursuavat mahdollisuuksia heittäytyä mukaan merkitykselliseen toimintaan.

Elämystyyppinen kokemus on individualistinen ja usein myös passiivinen, elämyksiään oikein tuotetaan. Sen sijaan merkityksellinen kokemus on eräänlaista dialogia yksilön kokemuksen ja sosiokulttuurisen maailman merkitysten kesken. Merkityksellinen kokemus herättää kysymykset "kuka minä olen?" ja "mihin minä kuulun?" Merkityksellinen kokemus voi tapahtumahetkellä olla myös huono kokemus, ei siis mikään elämys.

Osallisuus, osallistuminen, kuuluminen johonkin ryhmään ja samaistuminen on yksi kokemuksellisuuden alue. Yhteenkuuluvuus ei kuitenkaan ole ainoastaan teoreettinen tai käsitteellinen kuvaus kokemuksista, vaan se on myös aito kokemus, jota yksilö hakee pelaessaan joukkueessa tai soittaessaan orkesterissa. Yksilökeskeinen aikamme väheksyy osallisuuden kokemuksia, koska yksilön ajatellaan vaihtavan joukkueesta ja ryhmästä toiseen

kehittyäkseen paremmaksi. Malli tähän tulee erityisesti kilpaurheilusta. Saman mallin noudattaminen harrastajatasolla on ongelmallista. Niinpä monet lahjakkaat nuoret valitsevat kuulumisen itselleen läheiseen, rakkaaseen ja turvalliseen ryhmään ennemmin kuin yksinäisyyteen johtavan menestyksen tien.

Osallisuuskokemuksen saaminen vaatii aikaa, jotta tunteet ehtivät ryhmässä kehittyä. Ryhmästä täytyy rakentua yksilölle merkittävä ja turvallinen yhteisö niin, että hän on itse saanut olla muokkaamassa yhteisöä haluamaansa suuntaan. Jos organisaatio on liian valmis tai jos esimerkiksi ”hyvää tahtovat” aikuiset hoitavat kaiken nuorten puolesta, voivat osallisuuskokemukset jäädä saamatta ja suhde yhteisöön jää syntymättä tai katkeaa.

Toimijuus on osallisuutta vahvempi, tekemisen kautta syntyvä kokemuksellisuuden muoto ja itsenäinen elementti. Siinä kytkennät kokemuksen, motivaation ja toiminnan välillä ovat selkeämmät. Ei siis enää olla ”mahdollisesti” mukana toiminnassa, vaan todella toimitaan. Ainakin näin koetaan. Toimijuuden modaliteetit – haluaminen, osaaminen, voiminen, kykeneminen, tunteminen ja täytyminen – on todettu ikääntymisen tutkimuksessa käyttökelpoisiksi käsitteiksi kehitettäessä käytännön työtä. On huomattu, että yksilön toimijuutta täytyy osata sensitiivisesti tukea silloinkin, kun ihmisen omat voimavarat vähenevät. Yksilöä ei saa hoitaa passiiviseksi, vaan on tunnistettava hänen omat merkityksenantonsa. Yksilön toimijuutta on pyrittävä vahvistamaan ottamalla mukaan hänen läheisensä, vapaaehtoiset ja palveluiden järjestäjät. (ks. Jyrkämä 2008.)

Kokemuksellisuudessa on nostettava esiin myös luovuus. Yleisessä käsityksessä luovuus tulkitaan usein toiminnallisuudesta irrallisena taivaanrannan maalailuna, mutta tosiasiassa luovuus on yksi hyvää toimintaa mahdollistava tekijä. Toisaalta toimijuus on myös luovuuden määre – taiteilija tai taiteen harrastaja on toimija, yleisö on osallistuja. Myös liikuntakulttuurissa toimijuus voi olla uutta luovaa, jolloin elämäntilanteet ja elämän merkitykset muuttuvat. Tähänhän 'liikunnasta ja kulttuurista hyvinvointia' -politiikalla pitäisi ideaalitapauksessa päästä. Mahdollisimman monen olisi voitava nauttia elämyksellisesti niistä merkityksellisistä kokemuksista, joita hän saa osallistuessaan luovaan toimintaan omaehtoisena toimijana.

Taulu 1. Erilaisten kokemuksellisuuksien laadut ja perustat tiivistettynä

	Elämys	Merkittävä kokemus	Osallisuuskokemus	Toimijuuskokemus
Laatu	Passiivinen	Merkityksellinen	Aktiivinen	Vaikuttava
Perusta	Oma mielihyvä	Ymmärrys itsestä ja maailmasta	Kuuluminen ryhmään ja toimiminen siinä	Vaikuttaminen omaan ja toisten elämään

Erot eri kokemuksellisuuksien välillä on mahdollista ymmärtää merkityksperustojen muutoksina mielihyväperusteisesta yksilökeskeisyydestä ymmärtävän itsereflektion kautta yhteisöllisen toiminnan antamiin osallisuuskokemuksiin ja lopulta vaikuttavan toimijuuden kulttuuria muuttavaan suuntaan (ks. Taulu 1). Samalla kokemukset muuttuvat passiivisesta elämyskulutuksesta kohti aktiivista yhteiskunnallista toimijuutta. Nämä ovat yksilöille tärkeitä kokemuksellisuuden muotoja. Tämä ei tarkoita, että väheksyisimme jotakin kokemuksellisuuden muotoa. Elämyksellisyys ja toimijuus ovat molemmat tärkeitä ja ne tarvit-

sevat toisiaan. Toimijuus ilman elämyksellisyyttä ei voisi toimia ainakaan hyvinvointia lisäävänä kokemuksena. Päinvastoin, toimijuuteensa ja vastuuseensa väsynyt ihminen on toellinen uhkakuva. Usein kyse on myös prosessista, jossa yksilö oppimisen, merkittävien kokemusten ja osallisuuden kautta siirtyy kokemuksellisuudessaan elämyskeskeisyydestä kohti toimijuutta. Monet suosivat omassa elämässään vain yhtä tai kahta kokemuksellisuuden muotoa. Hyvinvoinnin kannalta on kuitenkin tärkeintä se, että ihmiset liikkuvat ja harrastavat musiikkia, ei se, miksi he niin tekevät. Syitä selvittelemällä voidaan kuitenkin rikastaa toimimisen merkityksiä ja siten auttaa yksilöä, yhteisöjä ja yhteiskunnallisia toimijoita saamaan aiempaa monipuolisempi käsitys tuosta hyvinvointia lisäävästä toiminnasta.

Yhteiskunnan eri sektoreiden vastuut ja toiminta

Hyvinvointivaltiomme tai -yhteiskuntamme suuri haaste on väestön nopea ikääntyminen. Miten hoidamme vanhuksemme? Ja lisäksi: miten hoidamme lapsemme, koulutamme nuoremme, tarjoamme työtä aikuisille ja maksamme veroja ja eläkemaksuja palveluista aiheutuvien lisämenojen kattamiseksi. Ja vielä: miten osallistamme kaiken ikäiset tämän yhteiskuntamme jäseniksi harrastus- ja vapaaehtoistoiminnan avulla ja saamme siten heidän toiminnalliset resurssinsa käyttöön heidän itsensä ja yhteiskunnan hyväksi. Kyse on siis viime kädessä siitä, miten hyvän yhteiskunnan toiminnat kyetään toteuttamaan. Vastausta etsittäessä on ensin selvitettävä, miten olemme nämä 'yhteiskuntavastuut' tähän asti jakaneet. Kyse on näin myös siitä, että meidän on kyettävä näkemään "liikunnasta ja kulttuurista hyvinvointia" -tavoite kaikkia yhteiskunnallisia toimijoita velvoittavana mutta myös innoittavana ja hyötyjä tuovana toimintana.

Hyvinvointivaltiosta keskustellaan nykyisin paljon. Keskustelu on kuitenkin ideologisoitunut eikä johda uusien ratkaisumallien äärelle. Hyvinvointivaltio samaistetaan usein julkisiin palveluihin. Hyvinvointivaltiota puolustetaan siten puolustamalla julkisia palveluita ja sitä vastaan hyökätään vaatimalla julkisten palvelujen leikkaamista tai tehostamista. Kaksijakoinen keskusteluasetelma yksinkertaistaa tosiasioita. Julkiset palvelut muodostavat kyllä hyvinvointivaltion selkärangan; tästä huolimatta vastuuta on hyvinvointivaltiossamme jaettu varsin paljon yhteiskunnan eri sektoreiden kesken. Vastuujaot eivät ole olleet pysyviä, sillä historiallisesti tarkasteltuna julkisen sektorin ylivalta alkoi vasta 1960-luvulta kehittyen huippuunsa 1980-luvulla. Sen jälkeen julkisen sektorin vastuuta on pienennetty, tosin joissakin kohdin myös selvästi lisätty. Yleisesti ottaen on viime vuosina julkisen sektorin vastuuta haluttu vähentää sekä rahoituksellisista että poliittisista syistä.

Seuraavassa yritämme rakentaa hyvinvointiyhteiskunnasta 'maisemakuvan', jossa yhteiskunnan eri sektoreiden vastuut, velvollisuudet ja toiminnot on kuvattu suhteessa toisiinsa. Vaikka luonnostelma ei perustukaan tutkimukseen, antanee se riittävän tarkan kuvan siitä, miten eri toiminnan aloja on yhteiskunnan eri sektoreiden toimesta ajateltu hoidettavan.

Hyvinvoinnin edistämisen kannalta merkityksellistä ei ole vain se, miten sosiaali- ja terveydenhoito Suomessa järjestetään ja rahoitetaan. Asiaan vaikuttaa myös se, miten esimerkiksi liikunta- ja kulttuuritoimi järjestetään, miten eri sektorit pelaavat yhteen ja miten eri toiminnot ja palvelut rahoitetaan. Osa perustuu melko suoraan lainsäädäntöön. Usein laitkin muotoillaan niin, että lopullista palvelun tuottajaa ei määritellä. Kunnat voivat ostaa lakisääteisen palvelun ulkopuoliselta. Tällöin ainakin osavastuu on annettu faktiselle toiminnan toteuttajalle, joka voi olla yksityisen tai kolmannen sektorin toimija. Lisäksi mukaan on otettava perheet ja kotitaloudet sekä yksilöt. Terveystestä ja hyvinvoinnista

puhuttaessa emme voi ottaa yksilöiltä heidän vastuutaan pois, mutta emme tietenkään voi sitä myöskään heille kokonaan jättää.

Maisemakuvamme kertoo, miten eri ikäryhmiä ja elämänalueita koskevat toimet ja vastuut jakautuvat yhteiskunnan eri sektoreiden kesken. Perheet ja kotitaloudet käyttävät paljon aikaa, osaamista ja rahaa liikuntaan ja kulttuuriin. Vapaaehtoistoiminnassa käytetään valtavasti henkisiä, sosiaalisia ja materiaalisia resursseja toimintaan, jonka arvoa on mahdoton mitata vain rahassa. Tätä työtä ei voida edes ajatella siirrettäväksi julkiselle tai yksityiselle palveluntarjoajalle.

Väestö on jaettu kahdeksaan eri ikäryhmään, jotta tarkastelu tavoittaisi näiden ryhmien erityispiirteet. Sektoritarkasteluissa jätetään usein huomioon ottamatta esimerkiksi perheet ja yksilöt, tässä tarkastelussa ne ovat mukana edellä mainituista syistä. Lisäksi julkisessa keskustelussa yhä useammin perätään perheiden ja yksilöiden vastuuta itsestään. Eri sektoreiden vastuut olemme arvioineet prosentteina niin, että jokaisen rivin summa on 100 prosenttia. Vastuu pitää sisällään erityisesti toiminnan mutta myös yleisesti hyväksytyyn ajatuksen vastuiden rahoituksineen kuulumisesta jollekin sektorille. Prosenttiluvut ovat suuntaa-antavia. Seuraavassa taulukossa on siis yritys suomalaisen yhteiskunnan 'maisemakuvaksi', jossa lähtökohtana on toiminta ja vastuu toiminnasta.

Taulu 2. Yhteiskunnan eri sektoreiden vastuut eri-ikäisten toiminnassa ja toiminnan tukemisessa.

	1. Sektori	2. Sektori	3. Sektori	4. Sektori	Yksilöt	Yhteensä
lapset 0–7	5%	40%	5%	50%	-	100%
nuoret 7–18	10%	30%	30%	30%	-	100%
nuoret aikuiset 18–25	20%	20%	20%	20%	20%	100%
keski-ikäiset 25–45	20%	10%	10%	40%	20%	100%
ikääntyvät 45–60	30%	15%	15%	30%	10%	100%
3. ikä: 60–75	20%	20%	20%	20%	20%	100%
4. ikä: 75–85	15%	40%	20%	25%	10%	100%
5. ikä: 85–	10%	60%	10%	20%	-	100%

Sektorit ovat seuraavat: 1 = yksityissektori, yritykset, 2 = julkinen sektori, kunnat ja valtio, 3 = kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan sektori, 4 = kotitaloudet ja perheet, 5 = yksilöt itse.

Taulukon avulla voimme arvioida esimerkiksi viime aikoina käytyä keskustelua siitä, kenen tulisi hoitaa alle kouluikäiset lapset tai vanhukset. Keskustelun keskeisiä teemoja ovat olleet koti- vai laitoshoido, eli 4. sektori ja 2. sektori on asetettu vastakkain. Kyse on ollut sekä julkisen sektorin rahoituksesta että esimerkiksi sukupuolten tasa-arvosta. Kun keskustelun keskiössä ovat olleet syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, mielipidekeskustelu on huutanut apuun julkisen sektorin mielenterveyspalveluja tai koulutusta ja työllistämiskeinoja. Toisaalta on toivottu 3. sektorin toiminnan kehittämistä tällä alueella. Kolmatta sektoria haastetaan mukaan myös 3. ja 4. iänkin ihmisten toiminnallisuuden turvaamiseen ja toimintakyvyn ylläpitämiseen. Julkisia palveluja taas halutaan tehostaa siirtämällä niitä yksityisen sektorin hoidettaviksi.

Taulukon perusteella mikään sektori ei tällä hetkellä kannu kokonaan vastuuta minkään ikäryhmän toiminnasta. Kokonaisvastuu ajatellaankin ehkä niin, että alle kouluikäisistä se kuuluu perheille ja vanhemmille, jonka jälkeen yleensä julkisen sektorin koetaan kantavan kokonaisvastuun ainakin nuorista ja ikääntyneistä, sairaista ja muuten tukea tarvitsevista. Huomattava on myös se, että historiaa tarkasteltaessa nämä vastuut ovat sekä konkreettisesti että ajatuksellisesti muuttuneet radikaalistikin. Esimerkiksi peruskoulu-uudistus ja kansanterveyslaki muuttivat rajusti tätä vastuuajattelua 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Sen sijaan esimerkiksi liikuntalaki 1976 pysytti vastuut pääasiassa entisellään jättäen toiminnallisen vastuun vapaaehtoisorganisaatioille eli kolmannelle sektorille ja resurssivastuun julkiselle sektorille. Niinpä esimerkiksi liikuntatilojen järjestäminen kuului kunnille ja valtiolle. Seuraavassa tuotamme samanlaisen maisemakuvan toiminnallisuuksien kautta katsottuna.

Taulu 3. Yhteiskunnan eri sektoreiden vastuut eri toimintojen mukaan jaoteltuina

	1. Sektori	2. Sektori	3. Sektori	4. Sektori	Yhteensä
Liikunta	10%	25%	50%	15%	100%
Kulttuuri	25%	40%	20%	15%	100%
Nuoriso	20%	30%	40%	10%	100%
Sosiaali	10%	50%	20%	20%	100%
Terveys	20%	60%	15%	5%	100%

Sektorit ovat seuraavat: 1 = yksityissektori, yritykset, 2 = julkinen sektori, kunnat & valtio, 3 = kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan sektori, 4 = kotitaloudet ja perheet,

Tämä taulu osoittaa edellistä selvemmin, kuinka historian kuluessa vastuukysymykset on eri toiminta-alueilla ratkaistu eri tavoin. Jako esimerkiksi liikunnan, kulttuurin ja nuorison alueella on mennyt julkisen ja vapaaehtoistoiminnan välillä. Myös sosiaali- ja terveysaloilla yksityissektori on ollut vahva toimija, jonka osuus on viime vuosina edelleen kasvanut.

Tässä katsauksessa painopiste on ikäryhmissä, joiden elämässä on kaikkein tärkeintä se, miten vastuut jaetaan, ja toisaalta niissä teema-alueissa, jotka vaikuttavat keskeisesti väestön hyvinvointiin. Ikäryhmistä haavoittuvaisimpia ovat nuoret, nuoret aikuiset ja taulukossa 1 mainitut 3. ja 4. iän ikäihmiset. Nuorten kohdalla uhkat ovat sosiaalisessa syrjäytymisessä ja epäterveellisten elämäntapojen lisääntymisessä. Ikääntyneiden kohdalla keskeisen tärkeää on laaja-alaisen ja monipuolisen toimintakyvyn ylläpitäminen. Ikääntyneiden ikäluokkien suuri määrä ja nuorten ikäluokkien pienuus korostaa ongelmien syvyyttä.

Hyvinvoinnin kannalta keskeisiä ovat liikunnan, kulttuurin ja nuorisotoiminnan sekä sosiaalisen toiminnan toimialat. Esimerkiksi liikunnan toimialalla on vastuuta viime vuosina siirtynyt julkiselta yksityiselle sektorille muun muassa liikuntapaikkojen rakentamisessa ja kuntosalitoiminnassa. Lasten ja nuorten liikunnan ja urheilun osalta vastuuta on siirtynyt perheiltä ja lähiyhteisöiltä kolmannelle sektorille eli urheiluseuroille. Toisaalta vastuuta on siirtynyt takaisinpäin perheille varsinkin lasten liikunnan maksajina ja järjestäjinä, koska aktiivisimmat vanhemmat useimmiten organisoivat joukkueiden toiminnan seuroissa. Vastuuta hyvinvoinnista on myös pyritty siirtämään takaisin yksilöille etenkin nuorten, nuorten aikuisten, keski-ikäisten sekä ikääntyneiden ryhmissä, joille ei aiemminkaan ole ollut tarjolla liikaa julkisia palveluja eikä varsinkaan liikunta- ja urheiluseurojen toimintaa, kun liikuntapaikat ja ohjaustoiminta on keskittynyt lasten ja nuorten urheiluun.

Haavoittuvaisimmista ryhmistä nuoret ja nuoret aikuiset ovat valitettavasti jääneet jo aiemmin väliinpuotoajien paikalle – ehkä on ajateltu, että nuoret jo varsin varhain kykenevät huolehtimaan itsestään ja hyvinvoinnistaan. Yhteiskuntamme on kuitenkin muuttunut suuresti, ja monet nuorten hyvinvointia uhkaavat vaarat ovat vanhemmille ikäluokille tuntemattomia. On kuitenkin erittäin vaikea nähdä, että julkinen sektori voisi yksin ratkaista nuorten syrjäytymisen ongelman. Toimivimpina muotoina voisivat olla kolmannen sektorin liikunta-, kulttuuri- ja erilaisen vapaaehtoistoiminnan nivominen yhteen kuntien nuorisoi- ja sosiaalityön sekä yksityisen palvelutuotannon kanssa. Kyseessä olisivat siis eräänlaista ”sosiaalista nuorisotyötä liikuntakulttuurisesti” järjestävät yhdistykset tai yritykset, joiden kanssa kunta tekisi yhteistyötä ja kumppanuussopimuksia. Näistä on jo joitakin hyviä esimerkkejä olemassa.

Julkisen sektorin kosketus kolmannen iän aktiivisiin eläkeläisiin on hyvin rajoittunutta. Silti olisi tärkeää, että kolmannen iän kansalaiset pitäisivät huolta hyvinvoinnistaan, toimisivat aktiivisesti vapaaehtoistoiminnassa ja käyttäisivät hyvinvointipalveluja. Haasteeseen vastaaminen ei onnistu vain julkisen sektorin toimin eikä myöskään niin, että julkinen sektori siirtää vastuuta ihmisille itselleen ja järjestöille. Meillä on hyviä esimerkkejä siitä, miten aktiiviset seniorit ovat perustaneet asumisyhteisöjä tai muita yhteisöllisen toiminnan muotoja perinteisten järjestöjen ja organisaatioiden ulkopuolelle, ja toisaalta siitä, miten pelkät tapaamisen ja kohtaamisen paikat luovat aktiivista toimintaa. (Haarni 2010.)

Lisäksi tarvitaan yleisempää yhteiskuntapoliittista keskustelua ja tilanteen jäsentelyä. Siinä pitäisi ottaa huomioon ihmisten arvoalinnat ja eettiset näkökulmat. Yksi näistä eettisistä käsitteistä voisi olla 'laajennettu lähimmäisvastuu'. Sosiaalisen pääoman merkitys on jo tullut käytännössä todennettua. Ihmiset ovat oppineet ymmärtämään kokemuksellisesti – ”kuorolaulu pidentää ikää” – mitä tutkijat sosiaalisella pääomalla tarkoittavat. Tällaisilla tekijöillä voi olla erittäin suuri merkitys, kun suuret ikäluokat muuttavat moraaliaan edellisiin sukupolviin verrattuna samalla kertaa sekä itsekkäämmäksi että epäitsekkäämmäksi: satsatessaan omaan hyvinvointiinsa hyvinvointipalveluja ostamalla he samalla tarjoavat pienille ikäluokille työtä ja toimeentuloa. Itsekkyyys ja epäitsekkyyys kohtaavat hyvin myös vapaaehtoistoiminnassa, jossa tutkimustenkin mukaan ”antaja myös saa itse” (Yeung 2005).

Suomalaisessa mallissa tulisikin nähdä nykyistä paremmin, että kaikki yhteiskunnan sektorit voivat yhdessä tuottaa hyvinvointia, kun tavoite ja perusarvot ovat yhteisesti hyväksytyjä. Liikunnan ja kulttuurin monipuolisempi käyttö ihmisten hyvinvoinnin edistämässä voisi vaatia esimerkiksi nuorten osalta sitä, että rakennamme toimivia käytäntöjä ja organisaatioita, joissa yhdistyy ammattilaisten ja vapaaehtoisten osaaminen liikunnassa, kulttuurissa, nuorisotyössä ja sosiaalityössä. Julkinen sektori voisi toimia vastuullisena toiminnan tilaajana ja yhteistyökumppanina. Muutettavat muuttaen sama sopii myös ikäihmisille. Kolmannen iän kansalaisten omavastuuseen voi tuki luottaa enemmän kuin nuorten vastuuseen, joten julkisen sektorin tehtävänä voisi siinä ikäryhmässä olla sekä kolmannen sektorin toiminnan moninainen tukeminen että yksityisen sektorin tukeminen koulutusta kehittämällä. Samalla se voisi luoda rakenteita, jotka edistäisivät yksityisten hyvinvointipalvelujen ostamista. Yksilöidenkin pitää kantaa vastuunsa yhteiskunnan kehittämisestä ja sukupolvien välisen kuilun yhteenkuomisesta.

Maisemakuviemme tarkoitus ei ole maalata pirua seinälle. Päinvastoin, haluamme auttaa näkemään, että vastuunkantajia on muitakin kuin julkinen sektori. Nämä muut tahot eivät menetä toimintakykyään, vaikka julkisia palveluja jouduttaisiin heikentämään tai palvelumaksuja nostamaan. Itse asiassa, maisemakuvan muutos – eli sektoreiden vastuunjako- ja yhteistyön kehittäminen – saattaa muuttaa tilanteen kansalaisten kannalta jopa

paremmaksi. Jos julkinen sektori hoitaa tehtävänsä ja tarjoaa yksilöille ennen kaikkea osaamisperustan ja hyvät elämykselliset kokemukset liikunnasta ja kulttuurista, kolmas sektori voi laajentaa osallistumis- ja toimijuusmahdollisuuksia suuremmalle joukolle. Yksityissektori voi omalla osaamisellaan lisätä ja parantaa sekä elämyksellistä tuotantoaan että laajentaa osallistumismahdollisuuksia omilla hyvinvointipalveluillaan.

Kaikille yhteiskunnan sektoreille riittää runsaasti tehtävää lähitulevaisuudessa, sillä liikunnan ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia tarvitsee iso osa kansastamme. Syrjäytymisen ehkäisemisessä ja toimijuuden tukemisessa tarvitaan erityisesti eri sektoreiden osaamisten ja 'asiakasrajapintojen' tai kokemuksellisten kohtaamispaikkojen yhdistämistä. Esimerkiksi yksityisen sektorin elämystehtaista ja -tuotteista saattaa kaikessa koukuttavuudessaan tulla hyvinvoinnin suurimpia esteitä ainakin nuorille. Niiden tuottamaa elämyksellisyyttä kun on vaikea saada avautumaan yhteisölliseksi osallisuudeksi ja toimijuudeksi. Vastaavasti yksinasuvien ikäihmisten löytäminen ja aktivointi ei onnistu vain vapaaehtoistoimijoiden voimin – siihen tarvitaan julkisen palvelun viranomaisten ja toimijoiden aktiivista yhteistyötä ja toiminnan muotojen kehittämistä.

Liikunnasta ja kulttuurista hyvinvointia – yhteenvetoa

Tässä katsauksessa kysyimme, miten liikunnan ja kulttuurin avulla voitaisiin rakentaa hyvinvointia. Toimme mukaan tarkasteluun käsitteet, joiden avulla olemme pyrkineet jäsentämään niin kulttuuria kuin liikuntaakin. Näyttää siltä, että hyvinvoinnin edistämiseksi tarvitaan jatkossakin erilaisia käytäntöjä. Esimerkiksi suoritusperustainen urheilu edistää joidenkin ihmisryhmien hyvinvointia, mutta yleisenä periaatteena se ei sovi hyvinvoinnin edistämiseen. Aivan samoin elitistiseksi moititulla taiteella on paikkansa myös hyvinvoinnin edistämässä. Suurimmat haasteet ovat siellä, missä liikunta tai kulttuuri ei vielä kohtaa yksilöiden kokemusmaailmoja ja elämän merkityksiä.

Tarkensimme katseemme yksilöllisiin kokemuksiin, joista nostimme esiin elämykset, merkitykselliset kokemukset, osallisuuskokemukset ja toimijuuskokemukset. Näiden eri kokemustyyppien pedagoginen, toiminnallinen ja tulkinnallinen käyttö on mielestämme hyödyksi saatettaessa ihmisiä liikunnan ja kulttuurin pariin. Kokemusten merkitykset sitovat ihmiset näihin harrastuksiin tai jopa elämäntapoihin kiinni.

Tarkoituksemme oli osoittaa, että yksilöllillä, perheillä, vapaaehtoistoimijoilla sekä julkisilla ja yksityisillä palveluilla on paljon tehtävää sekä erikseen että yhdessä, jotta liikunnan ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset voitaisiin hyödyntää täysimääräisesti. Ei riitä, että jokainen sektori kehittää toimintaansa itsenäisesti. Esimerkiksi syrjäytymisvaarassa olevat ja suuri osa ikääntyneistä tarvitsee sekä perheidensä, muiden läheistensä, vapaaehtoisten, julkisten ja yksityisten palvelujen sekä viranomaisten tukea ja ohjausta päästäkseen hyödyntämään ja nauttimaan liikunnan ja kulttuurin hyvinvointieduista.

Yhteiskunnan eri sektoreiden olisi myös hyvä oppia toisiltaan. Syrjäytynyt nuori ei välttämättä voimaannu lainkaan, vaan pikemminkin addiktoituu ja syrjäytyy entisestään kuluttaessaan elämyspalveluita, kun taas hyvinvointipalvelu voi elvyttää ja voimaannuttaa erittäin hyvin keski-ikäistä, työuupumuksesta kärsivää työntekijää. Perinteinen yhdistys tai järjestö voisi hyötyä muuntaessaan toimintaansa elämyksellisempään ja merkittäviä kokemuksia paremmin tarjoavaan suuntaan, kun taas nuorten ryhmissä voimaantumista edesauttaisivat osallisuutta ja toimijuutta korostavat toimintamuodot. Julkisen sektorin rooli on tulevaisuudessakin ratkaiseva: jääkö se passiiviseksi, pienenevien, materiaalistien resurssien jakajaksi vai osallistuuko se tasa-arvoisena kehittämään toimintojaan, palvelujaan ja yhteistyö-

tään muiden sektoreiden kanssa. Liikunnan ja kulttuurin alueilla toiminnot ja toimijat ovat perinteisesti sijainneet pääosin kolmannella sektorilla, mutta kuntien ja valtion politiikalla on ollut suuri merkitys sille, minkälaista toimintaa tuetaan ja mihin suuntaan toimintaa ohjataan.

Liikunnan ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämisen ohjelmat on rakennettu eri toimijoiden ja eri yhteiskunnan sektoreiden näkökulmasta. Nyt olisi tärkeää tarttua toimeen ennakkoluulottomasti yli sektorirajojen ja yhdistää liikunnan ja kulttuurin kentillä rakentuneita erilaisia osaamisia toimiviksi kokonaisuuksiksi. Ne voisivat vetää mukaansa yhä enemmän väkeä liikunnan ja kulttuurin hyvää tekevään vaikutuspiiriin.

Kirjallisuus

- Ahponen, Pirkkoliisa 1991. Kulttuuripolitiikka ja sen representaatiot. Tutkimus ylevän maallistumisesta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 13.
- Eichberg, Henning 1987. Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Jyväskylä: Vastapaino.
- Haarni, Ilka 2010. Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeläiset kaupungissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskanen, Ilkka 1994. Kulttuuripolitiikan pitkät linjat. Kansallisen kulttuurin prototyypistä hyvinvointivaltiollisen kulttuuripolitiikan kautta kohti uutta – kenties monikansallista kulttuuria. Hyvinvointikatsaus 4 (2), 6–9.
- Hyypä, Markku T. 2002. Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Itkonen, Hannu 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere: Gaudeamus.
- Jyrkämä, Jyrki 2008. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehikseksi. Gerontologia 22 (4), 190–203.
- Kangas, Anita 1988. Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. Jyväskylän yliopiston Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social research 63.
- Kangas, Anita 1999. Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. Teoksessa Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.) Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. Jyväskylä: SoPhi, 156–178.
- Liikanen, Hanna-Liisa 2010. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. Opetusministeriön julkaisuja 1:2010.
- Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.) 2005. Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino.
- Pirnes, Esa 2002. Taidepolitiikka muuttuvassa kulttuuripolitiikassa. Teoksessa Taiteen mahdollisuuksista enemmän. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelmaehdotuksen oheisjulkaisu. Helsinki: Opetusministeriö, 18–31.
- Pirnes, Esa 2007. Kulttuuri keskellä elämää. Teoksessa Bardy, Marjatta, Haapalainen, Riikka, Isotalo, Merja & Korhonen, Pekka (toim.) Taide keskellä elämää. Keuruu: Kiasma, LIKE, 279–286.
- Pirnes, Esa 2008. Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna. Jyväskylän yliopiston Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327.
- Rajaniemi, Jere 2009. Mielekkäästi vapaaehtoistoiminnassa. Tuloksia kyselystä järjestöjen ikääntyneille jäsenille. Raportteja 2/2009. Helsinki: Ikäinstituutti.
- Sironen, Esa 1995. Urheilun aika ja paikka. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus.
- Tiihonen, Arto 2002. Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa: oikeita miehiä – ja urheilijoita? Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus.
- Tiihonen, Arto 2003. Mustia aukkoja ja harmaita alueita kartoittamassa. Liikuntakulttuurin puhetavoista ja käsitteistä. Promo 11 (1), 9–11.

- Tiihonen, Arto & Lukka, Sanna 2004. Terveysliikunta rulettaa – jos vain tietäisi miten sen toteuttaisi. *Liikunta & tiede* 41 (3), 16–19.
- Tiihonen, Arto 2009a. Vapaaehtoistoiminnan rajapinnoille – ja niiden yli!
Valtakunnalliset kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämispäivät 5.–6.2.2009, Jyväskylä.
- Tiihonen, Arto 2009b. Kokemuksellisuuksien erilaiset merkitykset koulussa Taide ja liikunta – seminaari, 5.3.2009, Hollo-instituutti, Kiasma, Helsinki.
- Tiihonen, Arto 2009c. Vapaaehtoisuus ja järjestöt lähimmäisvastuussa. Valtakunnallisen terveyden- ja sosiaalihuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) seminaari Lähimmäisvastuu Suomessa – ketä kiinnostaa?, 5.10.2009, Helsinki.
- Williams, Raymond 1961. *The Long Revolution*. London: Chatto & Windus.
- Yeung, Anne Birgitta 2005. Vapaaehtoistoiminnan timantti. Miten mallintaa motivaatiota? Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.). *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 101–125.

Lüite 1. *Kulttuurin merkitykset ja kulttuuripolitiikan vaikutusalueet (Ks. yksityiskohtaisempi erittely Pirnes 2008, 155–167)*

Merkitysalue	Toiminnan motiivi	Toiminnan tulos	Toiminnan kohde	Kulttuuri-politiikka
Taide/ esteettisyys	Innoittuminen	Taideteos (suoritus)	Yleisö/ toimiala	Taide- ja estetiikka-perusteinen (n.1830–1960)
Taide / kulttuuritoiminta	Osallistuminen	Taideteos/ elämäntavat	Toimiala/ kansalaisyhteis-kunta (luokat)	Elämäntapa- ja demokratiaperusteinen (n.1970–1990)
Arjen kulttuurisuus	Merkityksellisyys	Kokemukset/ hyvinvointi	Arkitoimijuus (ml. kulutus)	Merkitys- ja kulutusperusteinen (n. 1990–)

Esa Pirnes on yhteiskuntatieteiden tohtori, jonka tutkimusala on kulttuuripolitiikka. Hän työskentelee opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osastolla kulttuuriasianneuvoksena.

Arto Tiihonen, FT, LitL, toimialapäällikkö (Vapaaehtoisuus, kulttuuri ja hyvinvointi) Ikäinstituutissa. Sosiologisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteina kokeumuksellisuus, ruumiillisuus, sukupuoli, vapaaehtoisuus, ikääntyminen, (liikunta)kulttuurin monet ilmiöt.